

ZAČÁTKY MARTÍNKOVY PRÓZY

Pokusy o realistické zobrazení vesnice

Vypravuje se, že Honoré de Balzac napsal dříve, nežli přistoupil ku práci na románovém cyklu *Lidská komedie*, kopu epických děl pod pseudonymem. Nikdy se k nim nepřihlásil. Psal je — tak říkajíc — „pour se faire la main“.

U Vojtěcha Martínka nalézáme situaci poněkud obdobnou. Také rané prozaické Martínkovy pokusy jsou zahaleny různými pseudonymy, které se dnes ne vždycky dají prokazatelně dešifrovat. Nejde tu ovšem o velký počet prací, a zejména ne o rozsáhlé romány.

Verše psal Martínek od časného mládí, už na obecné škole v Brušperku. Pokud jde o prózu, nechybíme, řekneme-li, že počátky jeho pokusů se datují od časů, kdy byl jako sekundán matičního gymnasia v Ostravě členem tajného studentského „literárního a vzdělávacího spolku“. Zde slyšel poprvé recitovat verše neznámého tehdy pseudonymu Petra Bezruče. S Bezručovou poezií ho seznamoval žák tohoto gymnasia, pocházející rovněž z Brušperka, Adolf Kubis. V. Martínek o tom vypravuje: „Bezručovy žaloby byly napsány do našich srdcí tak žhavým písmem, že jsme si uvědomili, že jsme nesli své slezanství a ostravanství, svůj sociální a národní úděl s jakousi hrdou povýšeností vyděděných.“¹⁾

Bezručův příklad vedl mladého studenta k tomu, aby důkladně poznával rodný kraj, život lidu, jeho historii, nářečí, folklór, jeho povahové rysy, ať už jasné, nebo stinné.

A tak Martínek, který vstoupil na gymnasium r. 1901 opožděně, až jako čtrnáctiletý chlapec, charakterizuje v té době nerozlučnost zaníceného osvětářství mladé generace prvního desetiletí 20. století s pokusy o umělecké zpodobení života v kraji.

Silné popudy ze života průmyslového kraje, z Ostravska horníků a dělníků, zapalující podnětnost autora Slezských písní, který ukazoval cestu, přímo mladého Martínka, horlivého čtenáře, donucovaly, aby se snažil vyjádřit své dojmy a poznatky umělecky.

Jako student přispíval Vojtěch Martínek do řady krajiniských listů, především do Ostravského deníku a do Radhoště. Psal pod pseudonymem — středoškoláci nemohli tehdy podepisovat své práce vlastním jménem. Verše střídal s fejetony a s pokusy o povídku. V próze nalézáme drobné črty z havířského života v hornické kolonii, siluety postav přistěhovalců z Pobeskydí nebo z Haliče. Leckdy se tu mihne příběh z podhorské vesnice (jako například historie čeledína paliče). I když za těmito pokusy stojí stín začátečnické neobratnosti, rozpaky

¹⁾ *Jak nás zapalovaly*. Kniha vzpomínek na Petra Bezruče (Praha, V. Smídt 1937) a *Černá země XIV* (1937), str. 21—25.

prvních kroků i uhrančivý vzor básní Petra Bezruče a próz ostravského žurnalisty Fr. Sokola Tůmy, s nímž se Martínek v r. 1907 poznal osobně, citlivý čtenář v nich už postřehne některé rysy budoucích románových postav V. Martínka. Tak například zarputilost a drsná něha Kuby Sršáně z ostravské trilogie ozvala se v povídce *Návrat*.

Martínek v té době mnoho čte. Vedle básníků (Bezruč, Vrchlický, Čech a o něco později zejména Machar) silně na něj působí ruští realisté — Gogol, Turgeněv, Tolstoj a obzvláště milovaný Čechov, ze Severanů především Björnson, z Francouzů Zola. Zná také polské autory, zejména Mickiewicz, Słowackého a Krasínského. O svůj podíl se u Martínka hlásí též autoři mladší, mezi nimi na prvním místě Maxim Gorkij, autor Bosáků. Z českých prozaiků se Martínek obrací ke Svobodovi, Šlejharovi aj.

V nemenší míře nežli četba ovlivňuje duchovní růst začínajícího autora sám život. Martínek má možnost poznávat ho z bezprostřední blízkosti. Za studia na vyšším gymnasiu (od r. 1904) bydlil totiž Martínek ve Vítkovicích u svého bratra Rudolfa, strojmistra a strojvůdce závodní dráhy ve Vítkovických železárnách. Zde se mu naskytovala příležitost pozorovat barvitý obraz nočních hutí, sledovat práci v strojárnách, nahlížet do života dělníků.

Prehistorie Martínkova spisovatelství, která není dostatečně známa a již sám spisovatel nechtěl odkrývat, mluví o třech knihách povídek a šesti jiných pracích, jež autor napsal pod šesti pseudonymy.²⁾

První prozaickou práci uveřejnil Martínek knižně pod svým jménem r. 1911. Je to *Pluh života*. Kniha obsahuje dvě povídky — *Proud* a *Co květů do vody napadá*.

Starší z nich je povídka *Co květů do vody napadá*. Pochází z r. 1908. Martínek se v ní omezil na zobrazení několika postav ze dvou selských rodin. Před očima nám vyvstává selské mamonění, honba za bohatstvím, za zvětšováním výměry gruntů. Zde leží vlastní příčina, proč musilo dojít ke sňatku selské dcery Boženy se sedlákem Vrbou a nikoli s chudým venkovským krejčím Zdražilem. Selky Vrbová a Horová ve snaze zabránit svazku Boženy se Zdražilem pomlouvají před Boženou Zdražila, že pije a že je lehkomyšlný. Protože ani to nestačí, sáhne Vrbová k historii o křivé přísaze Boženina otce u soudu. Když se Božena doví, že toto vše napovídala její matce Vrbová, chce odejít za Zdražilem do Němec. Svůj úmysl však neuskuteční. Poznává, že už do statku vrostla a že dítě, které má s Vrbou, jí naučilo manžela milovat. Tragicky rozehrané téma smiřuje autor „zmodřelou“ rezignací hrdinky.

Mladému autorovi se ještě nepodařilo zobrazit postavy pravdivě a plasticky. Krejčí Zdražil mu nevystupuje z mlhy, není ukázáno, proč tak snadno vyklizuje bojiště svým odchodem do světa. Vysoká a kostnatá Vrbová, chytrácká až do jízlivosti, nese přespříliš stopy schematické démoničnosti. Horová je blíže charakterizována alespoň v pyšné neústupnosti a v tvrdé bezohlednosti ke služebné.

Tam, kde Martínek má zachytit psychický vývoj postav, většinou ještě selhává. Poměrně nejúspěšněji mu dopadl hranatý, statný sedlák Vrba, který jihne láskou k mladé manželce a snaží se, aby si ji naklonil dary. Jen ta volnost, kterou Božena po kontroverzi nabízí, shoduje se málo s povahou duševně pomalého, konzervativního sedláka; spíš by hověla městskému intelektuálovi z počátku století.

²⁾ Srov. o tom v článku dr. Fr. Krále *Básníková cesta životem*. Kytice z domova, Ostrava—Opava 1947, str. 14. Pseudonym *Václav Staněk* byl odkryt v Masarykově slovníku naučném, sv. VI, str. 913.

Také psychický vývoj Boženin je pln rozporů: dívka upustí od lásky ke krejčímu, sotva vyslechla od matky smyšlenku o soudu; ani na konci povídky nemůžeme Boženinu jednání věřit — po sňatku se rozhodne odejít od Vrby, ale vzápětí pocítí lásku ke statku a přes něj k manželovi.

Málo zkušený autor se ještě nepokusil diferencovat postavy jejich mluvou. Všechny u něho hovoří stejně: úzkostlivě, až kantorsky strojeným jazykem spisovným.

Příběh povídky *Co květů do vody* napadá je držen v poloze vypravování soukromých osudů několika lidí. Chybí mu sociálně historické i místní zařazení. Také život vesnice zůstává neosvětlen. Náběhy k typickému zobrazení skutečnosti dostávají se do povídky jen mimoděk, jakoby zadními vrátky, silou zvolené látky, a toliko v útržcích.

V tom směru obdobný, ba téměř totožný, je případ druhé povídky nazvané *Proud*. U této prózy je literární historik v příznivé situaci, že autor zachytil okolnosti její geneze. Martínek poznamenává: „Chtěl jsem tam vypsát život zdánlivě všední, nehrdinský, ale do něhož zasahují mocné otřesy, které rozryjí duši lidskou. První popud byl dán, myslím, za jednoho modrého večera, kdy jsme s dvěma kamarády seděli v starosvětské podhorské hospodě; veselý právník vypravoval historky o lidech dalekých i blízkých, mladý učitel, milý a nesmělý hoch, pobožně se díval na hospodského snědou dcerku siláčku, která pbslouchala, opřena o veřeje. Šprýmy padaly o její síle a nebojácnosti, o tom, že při jedné rvačce vynesla z hospody nejobávanějšího rvače z dědiny, a když jsme se nocí vraceli, viděl jsem pořád její přísnědlou tvář a jasné oči. Potom jsem v letmém hovoru už v Praze slyšel, že se vdala, ale že její muž byl krátce po svatbě zabit v náhodné hospodské rvačce. Když jsem se pustil do vypravování, použil jsem toho děje a jakýmsi svorníkem se mi stal dědinský rvač, jakých po dědinách nebylo málo.“³⁾

Povídka *Proud* byla psána v letech 1909 a 1910. Její děj autor časově zarámoval: do začátku položil muziku rekrutů na rozloučenou; vyprávění uzavřel příchodem vojáků po třech letech. Jsme opět na vesnici. Nežka, zteplá dcera hostinského Petráka, dovede se točit v hospodě i na poli. Bez ní by starý otec, když matka už leží dlouho nemocna, sotva obstaral přemíru práce. Za Nežkou se zároveň dívají dva muži — nesmělý učitel a selský rvač, pijan Jedomek. Nežka oba odmítá a provdává se na otcovo přání za Zemana, který se vrátil do rodné vesnice a koupil Petrákovu hospodu. Než se Nežka vdá, dostane se však do konfliktu se surovým Jedomkem. O muzice ho k posměchu dědiny vyhodí z hospody. Jedomek slibuje pomstu. Jednou vlezl za Nežkou do komory a znásilnil ji. I když se Nežka nevdávala z lásky, manželka si časem zamilovala a nedovedla ho podvést. Zloduch Jedomek její manželské štěstí posléze zničil. Vyvolá v hospodě rvačku, při níž přijde Zeman o život. Nežka za nějaký čas Jedomka v hněvu usmrtí. Porota ji osvobodí.

Stejně jako v povídce *Co květů do vody* napadá nesahá zájem mladého autora ani v *Proudu* dále nežli k popsání individuálních osudů několika postav. Ty se ovšem nemohly při své naprosté výlučnosti stát nositeli sociálně typického děje. Mimoto nabyl příběh zřetelného rázu kriminálního. Ne nadarmo se v *Proudu* objevuje dvojí násilná smrt a dohra u poroty, jejímž zasedání věnoval Martínek dokonce celou kapitolu. Leč nejen zaměření k soukromým, společensky netypic-

³⁾ *Postavy mých románů*, Opava 1947, str. 8—9.

kým činům jednotlivců, nýbrž i vedoucí myšlenky povídky (život je temná, iracionální síla, proud, který tě vláčí, aniž poznáš kam, a zavede tě i ke zločinu, ač tvoje úmysly byly nejpočestnější) zřetelně dokládají, že Martínek se v této próze dostal do zajetí naturalismu. Maňě tu myslíš na některá díla naturalistů, např. K. M. Čapka-Choda.

O životě vesnice se v *Proudu* dovidáme velmi málo, a docela nic o příkrých konfliktech sociálních. Vždyť vesnice na počátku století byla už zřetelně diferencována třídně. Martínkovy postavy jsou — s výjimkou Nežky, na niž se soustředila převážná část spisovatelovy pozornosti a která je životu poměrně nejlépe odpozorována (nepochopitelným jenom zůstává, jak mohla být ona, robustní silačka, znásilněna) — v nepatrné míře individualizovány. Nepříznivě to pocítujeme obzvláště u Jedomka, druhé hlavní postavy povídky. Mluvu osob pokusil se Martínek diferencovat jenom u advokáta; jeho řeč je plná hladkých frází. Proud znamená proti povídce *Co květů do vody* napadá v autorově vývoji značný pokrok. Zejména se to projevuje prohlubujícím se uměním portrétu, které Martínek osvědčil v podobizně venkovské ženy.

Autor nebyl se svou povídkou spokojen a podrobil ji po letech přísné auto-kritice.⁴⁾ A co víc: vrátil se k ní a z gruntu ji přepracoval ve formě románu *Až na dno*.⁵⁾ Martínek podlehl naléhání nakladatelství, aby osud hrdinky rozvíjel časově dále, že prý rozsah jeho práce je na knihu malý. Připsal novou část „s ústředním motivem lidových pověr, zařikávání a léčení začarovaného dítěte“.⁶⁾ Genezi tohoto připojeného úseku osvětlil Martínek takto: „Přiznávám se, že první popud k té druhé části vznikl za toulek po hůrkách mezi Chlebovicemi a Hukvaldy. Seděl jsem na stráni, byl jasný a teplý podzimní den a dole v zahrádce u osamělé chalupy mladá maminka radostně vyzdvihovala děťátko v povíjano do slunečního světla. Bylo to něco tak půvabného, když děcko vesele křičelo, že mi ten obraz utkvěl pevně v představách. Potom jsem šel chladným lesem, klopýtal přes kořeny, stíny se zvolna kladly na kameny — obraz šťastné maminky ustoupil bezděčně všelijakým mátohám. Pro ty pověřivé představy jsem však měl jiný pramen. Lékař z kraje vypravoval mi o všelijakých pověrách lidových, jak je poznal v ordinaci i na pochůzkách, a mimo jiné také vypravoval, jak jakási matka otrávil dítě „závažnou medicínou“ od horského hadače. Ti věštcové, proroci, ranhojiči a mastičkáři mě velmi zajímali a za několika jsem se vypravil do horských samot; jednoho z nich jsem vyobrazil věrně i s kazatelským přízvukem i s dusnem horkého léta, kdy jsem se dral k staříkovi na paseku.“⁷⁾

V kapitolách, které připsal k původnímu základu, vypravuje Martínek o tom, jak se Nežce narodil synek, jak jeho matka žila v mučivých představách o tom, že se Jedomek mstí na dítěti i ze záhrobí. Když chlapec onemocní, jde s ním Nežka k horskému zařikávači a málem by Tonečka pohřbila. Lékař ve městě jej však zachrání.

Srovnáme původní tvar povídky *Proud* se zněním románovým.

⁴⁾ V knize *Postavy mých románů* na str. 9 praví: „Příběh byl ovšem vypravován hodně začátečnický, bylo tam dosti neobratnosti a slohové tvrdosti — a ovšem, jak jinak ani nebylo možno, trpěl malou životní zkušeností.“

⁵⁾ Román *Až na dno* vycházel v Moravskoslezském deníku od 28. července do 1. září 1936. Knižně vyšel nákladem Melantrichu r. 1937.

⁶⁾ *Postavy mých románů*, str. 9.

⁷⁾ *Postavy mých románů*, str. 9–10.

Proti prvotní povídce autor v románě více nežli o pětadvacet let mladším látku zaktualizoval, přizpůsobil své době. Porota v povídce zasedala ještě v „nevrlidném zněmčelém krajském městě“, v románě už jen ve „městě“. V Proudou odešlo na vojnu šest chlapců (Drahan - právník, Bártil ze selského statku, dva čeledíni, domkářský synek a nuzný řemeslník), v románě se na tomto místě odrazil už postup industrializace kraje — jedním z vojáků je „ostravský mladý robotník“. Martínek, jak vidět, posunul v románě děj do doby mezi dvěma válkami.

Proti povídce Martínek v románě postavy a jejich jednání zvěrohodnil. Podstatný zásah se týká vztahu mezi Nežkou a Jedomkem. V Proudou vidí spisovatel Nežčinu vinu v tom, že podlehla doléhání Jedomka, že mu otevřela okno sama. V románě Až na dno Jedomek okno vysadí, ale Nežka se ubrání a Jedomka si ještě více znenávidí. Martínek zbavil Nežku pocitu viny, jímž trpěla v Proudou, a ukázal její další jednání přirozeněji. Obraz Jedomkova charakteru se zvýraznil — tak se například vetře tento rváč svému bratrancu za pacholka. Osudná scéna návratu vdovy Nežky z města a jejího setkání s Jedomkem, který odchází do služby, je proti předchozí verzi zpravděpodobněna: Zatímco v Proudou udeří Nežka Jedomka do obličeje toliko rukou, v románě ho zasáhne plechovým kbelíkem a teprve pak, nepřičetná, shodí ho se svahu na zamrzlou řeku.

Jeden z nejmýzřejmějších rozdílů dvojí umělecké podoby téže látky je dán způsobem, jak autor charakterizuje postavy jejich mluvou. V Proudou mluví lidé spisovnou řečí. V románě hovoří spisovně jenom učitel, soudce s obhájcem a Ondroušek (tak je přezván někdejší Zeman), který se vrátil ze světa. S tím u Martínka souvisí také důsledné zavádění dialektismů do autorské řeči (např. *dědina, grunt, burmistr* apod.) proti původním slovům spisovným (*vesnice, statek, starosta* apod.). Tak umístil autor děj svého románu zřetelně do lašské oblasti; dějové prostředí se také ve prospěch vyznění románu zkonkrétnilo.

Detailní srovnání obou textů by ukázalo, že Martínek svůj román proti původní povídce dotvořil také stylisticky. Sám spisovatel o tom napsal: „... přeházel jsem slova i věty, že nezůstal kámen na kameni...“⁸⁾ Autorovy zásahy se projeví rovněž v tom, jak Martínek zbavoval svůj někdejší text popisnosti a uplatňoval dialogizující postup, jak někdy rozváděl stručnou poznámku o chování postavy do živého obrazu, jak přesunoval odstavce a věty, zpřesňoval smysl celých vět i jednotlivých výrazů atp. Tím získalo románové znění jeho práce na dramatické živosti a obrazy lidí na plastičnosti.

Uhrnem se dá o románě Až na dno říci: Uplatnily se v něm zkušenosti autora Černé země. Próza Až na dno se vzhledem k Proudou dostala nepochybně na vyšší rovinu ideově uměleckou. Osud, který kdysi určoval jednání lidí, byl nahrazen přirozenějším chodem událostí, nicméně sociální typičnosti román nedosáhl, naturalistického dědictví z doby před první světovou válkou se tu Martínek nezbavil. Část přidaná k románu stojí umělecky níže nežli původní základ prózy, i když ani v ní nechybí silných míst (např. zobrazení Nežčiny cesty k šarlatánovi).

R. 1923 vydal V. Martínek knihu *Než se kořeny uchyty a jiné povídky*. Spojil v ní vedle prózy, která dala svazku název, ještě povídku Oběť krvavá a Povídku o Maryče hřišníci. Pramenem k syžetům i „modely“ k postavám byly osudy

⁸⁾ *Postavy mých románů*, str. 9.

lidí, jež Martínek poznal za svých prázdninových pobytů ve Frenštátě pod Radhoštěm.

Nejstarší z uvedených tří próz je *Povídka o Maryčce hříšnici*. Pochází už z r. 1912. Je možno shledat jistou dějovou souvislost mezi ní a povídkou Proud. Zde i tam pozná žena milostné štěstí, ale jenom nakrátko, protože její milovaný druh je zabit. Celý další život věnuje pak výchově dítěte, které se z onoho krátkého štěstí narodilo.

Syžet povídky je celkem jednoduchý: Konzervativní otec namlouvá Maryčce ženicha, který se jí nelíbí. Dívka se zamiluje do lesníka a odejde z domova za ním. Chlapec, který se z tohoto nemanželského poměru narodí, stane se Maryčce po smrti milého jediným smyslem života.

Povídku známe dnes v dvojím, značně rozdílném znění — z r. 1912 a z r. 1944. Měli bychom vlastně mluvit o povídkách dvou, tak málo jsou si ideovým vyzněním, ale hlavně stupněm umělecké vyzrálosti podobné.

V obou variantách je próza o Maryčce hříšnici rozdělena do tří kapitol. První z kapitol je prologem k vlastnímu ději, který se podává v kapitole druhé. Třetí část události kruhem uzavírá. V první verzi umísťuje spisovatel příběh někam pod Beskydy, patrně na Frenštátsko, ve vydání knižním se historie odehrává v autorově rodném Brušperku a časově se posunuje do blízkosti závěru díla Stavy rachotí.⁹⁾ Selankovitá dědina v horských kotárech z prvního znění povídky byla nahrazena městečkem, na jehož obzoru dýmají komíny železáren a tyčí se haldy. Zatímco v první verzi jedou vesniční hoši k odvodu, sedí v samostatném knižním vydání na voze dělníci z vítkovických železáren a havíři z šachet, odcházející z domova na celý týden. Se změnou prostředí došlo i ke změnám v charakterech postav. Tak Maryččin nápadník Šuran v prvním vydání povídky nedávno přišel z vojny; je to jakýsi vesnický hromotluk. Ve vydání druhém dal autor tomuto nápadníku podobu mladého sebevědomého dělníka od vysokých pecí. Toník, postava, která rozhodným způsobem zasáhne do Maryččina osudu, má v prvotním znění přes třicet let a je hajným; později ho Martínek změnil ve čtyřiaadvacitiletého lesníka (a přejmenoval na Valentina Borka). Maryčka v první verzi Charvátová se v druhé verzi nazývá Porubanová.

Svým vznikem řadí se první znění *Povídky o Maryčce hříšnici* k cyklu próz Růženy Svobodové *Černí myslivci*, který vyšel knižně r. 1908 a je dějově umístěn do Beskyd. Na Martínka zapůsobili patrně *Černí myslivci* jako vzdálený popud ke zpracování obdobné látky.

Druhé vydání povídky se vyznačuje soustředěnou snahou proniknout do nitra postav, zřetelně osvětlit motivy jejich jednání. Např. v prvním znění prózy nechce starý Charvát někdy odejít s nůši plátna do fabriky v horách a posílá Maryčku. Ve verzi druhé Poruban onemocní a přesune všechnu práci na Maryčku. Děvče musí tkát, odevzdávat dílo i vést domácnost, při čemž je od despotického otce ne-

⁹⁾ Ze tomu tak je, dokazuje např. tento pasus z první kapitoly: „Obrusy se rozplývaly a měkké mzení padalo na domovní štíty, které pamatovaly staré časy: doby velkých vojen a krutých vpádů, skromný měšťanský blahobyť, rachotící soukenické stavy v nízkých jizbách, těžké vozy naložené domácíým sukнем a vyjíždějící do světa.

Ach, kde je to všecko! Soukenický a tkalcovský stav umlkal jeden za druhým, neboť nikdo nedbal o jeho slavnou a hřmotnou píseň, dávní mistři vyťahovali poslední grošky z přístolí a zoufale přemýšleli, jak by se zachránili z všeobecné potopy; jejich synové se rozbíhali do světa na všechny strany, aby sehnali nějaký krajíček.“ *Povídka o Maryčce hříšnici*, Praha 1944, str. 5—6.

snesitelně ponižováno. Tak je Maryččin útěk z domova přesvědčivě připraven a psychologicky zdůvodněn. Nebo: V prvním znění se Maryčka — po střetnutí s otcem, kdy odmítla vnučovaného ženicha — s tímto mužem setká; Martínek tak v dívce utvrdil odpor k nesympatickému nápadníku. Dívka totiž odhazuje náboženské naučení svého otce o naprosté poslušnosti dětí vůči rodičům, jakmile ve chvíli bolesti pozná člověka, který chápe její hoře a který dovede utěšit. Ve vydání z r. 1944 je proces vznikajících sympatií mezi Maryčkou a lesníkem mnohem složitější nežli poprvé, Maryčka prožije novou návštěvu vnučovaného ženicha a má pokdy rozvážit si obsah rozhovoru s lesníkem.

Martínek zasáhl do textu z prvního vydání povídky mnohonásobně. Syntakticky oprostil řeč svých postav, více užil dialogizovaných výjevů. Tím dosáhl u postav a děje pozoruhodné plastičnosti a živosti. Jen při prvním setkání Maryčky s lesníkem se nám zdá dialog vykonstruován a málo přirozený. Ve znění z r. 1912 mluvily všechny postavy spisovnou řečí. V druhé verzi užil Martínek v řeči postav vesměs dialektu. Toliko lesník Borek tvoří výjimku, ale ten nepochází z Brušperka, nýbrž přišel z jižní Moravy a studoval na lesnické škole. Jak vidět, rovněž v diferencovaném uplatňování spisovné řeči a dialektu projevuje se Martínkova snaha vystihnout prostředí a postavy co nejpravdivěji, přesněji zařadit děj do kontextu místního.

Martínek dal příběhu o vzpouře krásné dívky proti ztuhlému konzervatismu, o nesvobodě, o boji za právo na lidské štěstí tragickým vyzněním a sevřeností podání sugestivnost sociální balady. V tom smyslu je možno prózu o Maryčce, napájějící se někdy z jazykových zdrojů lidových přísloví a pořekadel, zařadit do blízkosti našich velkých dramát s obdobnou tematikou, jako je *Gazdina roba* G. Preissové, *Vojnarka* A. Jiráska a *Maryša bratří Mrštíků*. Martínek dovede jako dramatik děj povídky stupňovat, ale bezútesněnou tragičností hlavní postavy posleze na rozdíl od jmenovaných autorů tragédií skloní do smírné polohy. Tam, kde láska Maryčky „hříšnice“ končí neštěstím a výsměchem okolí, začíná milostný příběh jejího syna Valentina, který se rozvíjí s dobrou perspektivou.

Z r. 1914 pochází kratší, sotva třináctistránková novela *Oběť krvavá*. Martínek v ní s úspěchem zobrazil neuvěřitelně těžký život chudého lidu v horách, tamní pověrčivost i surový poměr člověka k člověku, které jsou důsledkem úmorné dřiny a malého výnosu z hospodářství. Výměnkáři, a zvláště cizí, rodinně nespříznění, bývali pro hospodáře neradostnou přítěží. Nepřiházely se proto zřídka případy, že se jich sedláci a domkáři zbavovali násilím. Tak otrávil pasekář Matula výměnkáře Šebelu, který žil proti hospodářovým předpokladům příliš dlouho. Po té stránce je Martínkův příběh pro dobu kapitalismu příznačný a jako by prodlužoval řadu realistických obrazů z naší vesnice 19. století (V. Hálek, K. V. Rais aj.). Pravdivě je zachycena též bigotnost chudáků, kteří hledali útěchu a východisko ze svého žalostného losu v kostele nebo občas v alkoholu.

I když se Martínek zaměřil především na postavu ústřední, na pasekáře Matulu, kterého zpodobil živě a věrojatně, nevycházejí mu ani ostatní postavy schematicky: ať už připomeneme starého, napůl přihlouplého Šebelu, který žije toliko biologicky, nebo Janačku, mazanou a uštěpačnou kořenářku a hadačku, která tyje z lidské nevzdělanosti, či ustanou, zakříknutou Matulovu manželku. Ani blízkost valašské vesnice, jakkoli je od ní vysoko položená samota Matulova vzdálena, čtenářově pozornosti neuchází. Poznáváme, že v dědině dominuje kostel se starým revmatickým farářem a Löwova hospoda, dvě ohniska, okolo nichž proudí život horalů.

Martínek, zbaviv prózu Oběť krvavá zbytečných detailů, zaměřil se sice jenom k dějové ose, ale tu podal živě, díky též dialogicky vystavěným scénám.

Do Beskyd se rovněž hlásí román *Než se kořeny uchytí*. Martínek sám doznal, že jeho látku vážil „ze slyšeného vypravování, ačkoli zase všelijak proměněného“.¹⁰⁾ Jak mi spisovatel sdělil ústně, šlo o učitelku původem z Hané, která se dostala na Frenštátsko. Cítila se zde opuštěna. Martínek jako vysokoškolák ji znal. Kniha vsutku nese stopy toho, že byla vytvořena podle skutečných událostí. Přesto však, nebo právě proto, nepodává typický obraz života pod horami před první světovou válkou. Svátí se tu snaha naturalisty o zobrazení výjimečného osudu jednotlivce a postav i situací neběžných a zrůdných s uměleckým zpodoběním typických postav a okolností, jak to podává realismus. Bližším pohledem na dílo bude toto konstatování potvrzeno.

Tu dvacetiletou učitelku Helenu Hájkovou, která nastupuje do podhorské vesnice s touhou vykonat kus práce pro děti pasekářů a dřevorubců, vede Martínek dějem románu tak, aby odhalil její sny jako iluzi. Helena pozná rozvrácenou domácnost učitele Látala a ztratí ve válce otce svého dítěte. Když zemře také její chlapec a na zmar přijde i statek, Helena se rozhodne, že dědinu opustí.

Základní myšlenku románu vyslovil Martínek jednoznačně na tom místě, kde vypravuje, jak Helena po požár statku přespí u chudé sousedky. Napsal tam: „Byla to ona, jejíž kořeny se vrývaly do této smutné horské, kamenité půdy? — Neuchytily se, jsou nyní všechny vytrhány a přesekány — a ona se chvěje jako odraný, ubitý strom bez živné půdy.“¹¹⁾

Je chyba, že Martínek soustředil v románě svůj zájem příliš na jednu osobu, na Helenu Hájkovou, a později — prostřednictvím jejích osudů — na historii rodiny starosty Zrubka. Chybí nám obraz celého prostředí vesnice. Spojení Zrubkova statku s ním je v knize toliko naznačeno. Autor nechápe příčiny hmotné a mravní bídy valašské vesnice a podává tuto bídu jako nějaký temný, nerozptýlitelný mrak osudu. Relativně nejlépe podařilo se spisovateli ukázat mizérii ve škole. Docházka je nepravdělná, protože děti musejí pracovat s rodiči na poli nebo v lese. Řídící učitel stejně jako učitel Látal nevidí žádné východisko a s ubohým stavem se už smířili jako s nezměnitelným.

Martínek zasadil děj částečně do rámce národopisných zvyklostí v kraji. Vylíčil obyčeje o Štědrém dni, o svatbě, o křtu atd. Ledacos naznačil o bídě dřevorubců, pastýřů, s níž jde ruku v ruce pověřivost. Vypráví o tom, jak lid nenáviděl válku (starostová např. spálí císařův obraz). Ale to všechno jsou jednotlivosti. Martínkovi uchází celek. Martínek neodkryl právě příčiny hmotné a duchovní bídy na valašské vesnici. Proto jeho zobrazení valašského venkova není hluboké a nemohlo být zdařilé.

Zaměřiv se jenom na osudy jednotlivce, byl Martínek sváděn k tomu, aby šel po situacích „nejzajímavějších“, nejnápadnějších. Pomineme-li už zolovsky nadnesenou postavu učitele pijana a jeho škaredé manželky, je to především šílenství starostovy ženy, drasticky líčený pokus o znásilnění Heleny správcem Korábem, chlapcova snrt a sám požár, které mluví o tom, jak Martínek byl zaváděn na scestí bludičkou situací a jevů „nevšedních“, výjimečných. Na druhé straně dostává se příběhu nasládlosti — např. v druhé a třetí kapitole z první verze románu, kde se vypravuje o Helenině záchraně od Edyna (Edynova: postava

¹⁰⁾ *Postavy mých románů*, str. 10.

¹¹⁾ *Než se kořeny uchytí a jiné povídky*, Praha 1923, str. 182.

je do značné míry papírová), nebo na konci románu, kdy Helena obdarovává sloužící a chudé ve vesnici.

Románu Než se kořeny uchytlí chybí poznání zákonitostí společenského dění. Z toho důvodu musil spisovatel klesnout na stanovisko naturalismu, musil podávat obrazy lidí sociálně netypických, třebaš příznáváme, že některá dílčí pozorování skutečnosti jsou pravdivá.

Martínek prózu Než se kořeny uchytlí později přepracoval: r. 1934 vyšla jako samostatný román a r. 1941 znovu dvakrát. Přepracování nezasáhlo však — na rozdíl od Povídky o Maryčce hřišnici — podstatu díla. Martínek usiloval toliko o zestručněné vyslovení myšlenky, o zvýraznění některých detailů a o zatlačování knižního výraziva. V třetím vydání nacházíme změn více. Autor dále pracoval na jazykové podobě románu, snažil se text zvýraznit konkretizujícími přídávky stylistickými. Šel za vymýcením papírových slov a tvarů, zvláště v příině řeči. Nicméně ne vždycky zbavil svůj sloh jisté odtážitosti a strojenosti. Ve vydání, které vyšlo za okupace, vypustil Martínek, nepochybně z cenzurních důvodů, protirakouské pasáže z prvotního znění a ulomil hrot některým protiněmeckým formulacím. Negativní figura protřelého správce Korába není tu národností německé, nýbrž polské. Celkový charakter postavy se však nezměnil.

•

Rané prózy Vojtěcha Martíčka zrcadlí spisovatelův zápas o realistické zobrazení vesnice, především v Pobeskydí. Toto úsilí není vždycky korunováno plným zdarem. Překážkou zde je autorova malá, jenom letmá znalost života, nepřiliš hluboký ideový ponor do složitého stroje společenského dění. Přeneseno do oblasti umělecké: Martínek podává většinou obrazy sociálně osamocených lidí, jejich „soukromé“ osudy. A to je příznačný rys naturalismu. Martínek svádí s naturalismem v tomto období zápas. Nicméně není to ještě zápas vítězný. Přitom ovšem nemůžeme popřít fakt, že Martínek někdy viděl v detailech skutečnost správně. Ve dvou případech (Povídka o Maryčce hřišnici, Oběť krvavá) dosáhly jeho pokusy dobré úrovně děl kritického realismu u nás z konce 19. století.

Většinu svých mladistvých próz Martínek v letech třicátých a čtyřicátých přepracoval. Prohloubil povahokresbu lidí, aktualizoval děj a lokalizoval ho jak jazykem postav, tak jazykem vyprávěče na lašské území. Nemohl však zbavit svá díla chyb, které leží v samém ideovém uchopení skutečnosti. K tomu by bylo třeba napsat na dané téma práce nové.